

เลือดเสือป่า

ภาพถ่ายความซุมนที่มณฑลปัตตานี
ในนิยายเรื่งรมย์ ปลายทศวรรษ 2460
(ตอนที่ 2)

Wild Tiger's Blood: A Projected Image of Chaos
in Monton Pattani in a Novel in the Early 1920s (Part II)

อาชญาสิทธิ์ ศรีสุวรรณ

บทคัดย่อ

เลือดเสือป่า ผลงานเรียบเรียงโดย ล.ร. เป็นงานเขียนนำเสนอเรื่องราววีรกรรมของนายเสือป่าและอาศัยฉากหลังเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น ณ มณฑลปัตตานีต้นเดือนกันยายน พุทธศักราช 2466 นิยายเรื่งรมณ์ชิ้นนี้ไม่เพียงมุ่งเน้นถ่ายทอดบทบาทของกองเสือป่าซึ่งประหนึ่งตัวแทนทางการสยามที่เข้าไปจัดการกับปัญหาในดินแดนห่างไกล รวมถึงสะท้อนกรอบคิดและทัศนคติของชาวไทยที่มีต่อแขกมลายูเท่านั้น หากยังเป็น ข้อพิสูจน์ชัดเจนว่าวรรณกรรมร้อยแก้วสมัยใหม่ที่ใช้ฉากพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ได้เฟื่องเริ่มปรากฏในทศวรรษ 2480 อย่างที่แวดวงวรรณภิกพเคยเชื่อมั่นกันมา แต่ปรากฏขึ้นตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2460 แล้ว

คำสำคัญ: นิยายเรื่งรมณ์ กองเสือป่า, มณฑลปัตตานี, แขกมลายู

Abstract

Wild Tiger's Blood, which was written by L.R., is a literary work which presents the heroic deeds of a scout (a Wild Tiger Corps staff). The writer employs the situations after the unrest in Monton Pattani in early September, 1923 as the setting of the story. The novel does not only aim to depict the roles of the Wild Tiger Corps, who served as the representative of the Siamese Government to deal with problems in the distant territories but also reflects the conceptual frameworks and attitudes of the Thai people towards Khak Malayu (Malay Muslims). In addition, it clearly proves that modern Thai prose fiction started to use the southern border provinces as the setting in the early 1920s, not in the 1940s as long believed in the literary circle.

Key Words: Novel, Wild Tiger Corps, Monton Pattani, Khak Malayu (Malay Muslims)

กิจการเลื้อป่าและลูกเลื้อ
ในมณฑลปัตตานี
เดิมทีไม่ค่อยมีผู้อาสาเข้าสมัคร
เนื่องจากชาวมลายูมองว่า
การสวมหมวกปีก
แบบลูกเลื้อสยาม
คล้าย ๆ การสวมหมวกปีก
ของแรบไบ (Rabbi)
หรือพระในศาสนาฮินดู
จึงไม่ปรารถนา
สวมหมวกแบบนั้น

จากหลังของนิยายเจริงมัย เลือดเลื้อป่า สะท้อนเหตุการณ์ความซุลมุนที่เกิดขึ้นในมณฑลปัตตานี ช่วงต้นเดือนกันยายนปีพุทธศักราช 2466 โดยกลุ่มผู้ก่อการชาวมลายู ผมพยายามตามเสาะค้นเกี่ยวกับสถานการณ์เช่นนี้ในตามที่มีผู้เรียบเรียงอ้างถึง แต่กลับไม่ค่อยเจอผู้ศึกษาข้อมูลนี้เท่าไร หนึ่ง ขณะเดียวกันเหตุการณ์ที่เจอผู้ศึกษาข้อมูลไว้อย่างชัดเจนคือ วิกฤติมณฑลปัตตานี 2465 ช่วงระหว่างวันที่ 24-31 มกราคม พุทธศักราช 2465 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ที่มีผู้ร่วมประท้วงในหลายพื้นที่รวมๆกว่า 2,000 คนเศษเพื่อยึดคืนเมืองปัตตานีและขับไล่ข้าราชการไทยออกไปให้หมดสิ้น ทั้งยังมีการลงชื่อเข้าเป็น

สมาชิกร่วมสาบานที่จะสนับสนุนอัปคูลาเดร์ อดีตเจ้าเมืองปัตตานีที่ถูกถอดตำแหน่งในวิกฤติเหตุการณ์ปัตตานี รัตนโกสินทรศก 120-121 (ตรงกับพุทธศักราช 2444-2445) ภายหลังผู้ประท้วงได้ถูกปราบปรามและถูกตั้งข้อหาพยายามก่อขบถ วิกฤติคืบชั้่นนี้ยังนำไปสู่ความพยายามของทางการสยามที่จะแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งและความวุ่นวายที่เกิดขึ้นเนื่อง ๆ ในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ รัฐบาลสมัยรัชกาลที่ 6 เล็งเห็นความสำคัญของการกำหนดแนวทางการปกครองแบบละมุนละม่อมจึงเสนอนโยบายพิเศษคือ “หลักรัฐประศาสนนโยบายสำหรับมณฑลปัตตานี” ที่ประกาศออกมาปีพุทธศักราช 2466 เพื่อให้เจ้าพนักงานและข้าราชการชาวไทยดำเนินกรต่าง ๆ ร่วมกับชาวมลายูในมณฑลปัตตานีอย่างราบรื่น (พรณงาม เถาธรรมสาร, 2551)

ในปีเดียวกันยังมีการจัดพิมพ์ สมุดคู่มือสำหรับข้าราชการกระทรวงมหาดไทยที่รับราชการในมณฑล ซึ่งมีพลเมืองที่นับถือศาสนาอิสลาม จัดทำขึ้นโดยพระรังสรรค์สารกิจ (เทียม กาญจนประกร) ข้าราชการที่นับถือศาสนาอิสลาม เพื่อให้เป็นคู่มือสำหรับข้าราชการที่ไปปฏิบัติงานในมณฑลปัตตานีได้เรียนรู้ทำความเข้าใจและปรับตัวเข้ากับชาวมุสลิม จะได้ไม่เกิดข้อพิพาททะเลาะวิวาท เนื้อหาให้รายละเอียดถึง คัมภีร์อัลกุรอาน การทำละหมาด ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวมุสลิม ข้อห้ามความประพฤติ การปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอิสลาม เป็นต้น (พระรังสรรค์สารกิจ, 2529)

อย่างไรก็ดี ผมเหมือนจะเคยผ่านตาพบร่องรอยเล็ก ๆ จากเอกสารจดหมายเหตุแห่งชาติสักชิ้นหนึ่งว่าในปีพุทธศักราช 2466 ได้เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงที่มณฑลปัตตานี แถว ๆ มายอและยะรัง มีประชาชนมากกว่า 100 คนที่เข้าร่วมก่อการร้ายและถูกตั้งข้อหาจนทางการสยามต้องส่งทหารรักษาวัง

ออกไปปราบปราม รวมถึงข้อมูลที่ว่ามีการเรียกเก็บภาษีในปัตตานีมากขึ้นอย่างเข้มงวด แต่ชาวบ้านยากจนและรายได้น้อยลง ชาวมลายูจึงไม่ยอมจ่ายภาษีให้รัฐโดยตนกู अबดุลกาเดร์ กามารุดดิน เจ้าเมืองมลายูตานีคนสุดท้ายคอยหนุนอยู่เบื้องหลัง มีการต่อสู้ปะทะกันระหว่างชาวมลายูกับตำรวจสยามที่บ้านราเกาะ อำเภอมายอ ชาวมลายูจำนวนหนึ่งถูกจับกุมและอีกจำนวนหนึ่งถูกยิงเสียชีวิต (อารีฟิน บินจิ, อ.ลออแมน, ชูฮัยมีย์ อัสมาแอล, 2550, 236-237) ซึ่งดูจะสอดคล้องกับเรื่องราวในนิยายเชิงมรณกรรมเลือดเสือป่า เห็นได้จากในตอนท้ายของเล่มหนึ่ง กองพันทหารรักษาวังกำลังจะไปช่วยเหลือนายหมู่เอกสุดใจแห่งกรมเสือป่ารักษาดินแดนปัตตานี อีกทั้งตนกู अबดุลกาเดร์ ก็เป็นบุคคลที่ตัวละครในนิยายเยี่ยงตาคุ่มหรือหลวงบรรจงรายละเอียดดีจนน่าอัศจรรย์ใจ

จุดเด่นของเรื่องอ่านเล่น เลือดเสือป่า คือการขับเน้นบทบาทและวีรกรรมของนายเสือป่าแห่งกรมเสือป่ารักษาดินแดนปัตตานี ซึ่งกิจการเสือป่าและลูกเสือในมณฑลปัตตานีเดิมที่ไม่ค่อยมีผู้อาสาเข้าสมัคร เนื่องจากชาวมลายูมองว่าการสวมหมวกปีกแบบลูกเสือสยามคล้าย ๆ การสวมหมวกปีกของแรบไบ (Rabbi) หรือพระในศาสนาอิสลาม จึงไม่ปรารถนาสวมหมวกแบบนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทราบความก็โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ลูกเสือมณฑลปัตตานีสวมหมวกสักหลาดหรือหมวกกำมะหยี่สีดำทรงกลมแบบหมวกมลายูและติดหน้าเสือตรงกึ่งกลางหน้าหมวกได้เป็นกรณีพิเศษในปีพุทธศักราช 2459 (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 33, 23) กองเสือป่าและลูกเสือปัตตานียังได้เข้าพิธีรับธงลูกเสือประจำมณฑลซึ่งเป็นรูปปืนใหญ่นางพญาตานี (ประยูรทิพย์ สิริพิพันธุ์, ม.ป.ป., 217) อาจนับได้ว่ากิจการเสือป่าและลูกเสือ

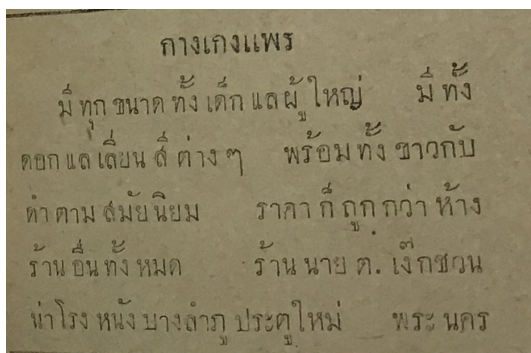
ชาวมณฑลปัตตานีเฝ้ารับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ เมืองปัตตานี

เสมือนการพยายามสร้างสำนึกให้ชาวมลายูค่อย ๆ ซึมซับความเป็นส่วนกลางของสยามไปด้วย อย่างไรก็ตาม ในกิจการกองเสือป่าและลูกเสือก็มีปัญหาเรื่องการเลือกปฏิบัติและการกีดกันในกลุ่มผู้อาสาสมัครไม่น้อย

เสือปาก่อตั้งมาก่อนลูกเสือ จะว่าไปก็คล้าย ๆ กับกองทัพส่วนพระองค์ของรัชกาลที่ 6 หากมิได้ถูกนับให้เป็นกองทัพหรือเป็นนายทหาร กลุ่มคนที่เป็นสมาชิกกองเสือป่าได้แก่พวกมหาดเล็กหลวงและข้าราชการ เพียงแต่สวมเครื่องแบบเข้าร่วมฝึกการต่อสู้ การใช้อาวุธปืน และไปออกตั้งค่ายตามพื้นที่ชนบททุรกันดาร พวกเสือปามีอาจอยู่ร่วมกับผู้หญิงได้แบบปกติ มีข้อห้ามมิให้ผู้หญิงมาร่วมค้างคืนกับเหล่าเสือป่า จะมาเยี่ยมเยียนได้ในตอนกลางวัน พวกเสือป่าต้องกระทำกิจกรรมหุงหาอาหารหรือปะเย็บเสื้อผ้าด้วยตนเอง (ดู ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก พลเรือเอก มหาเสวกเอก เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพ็ญ ฟื้นบุญ), 2510 และ Vella, 1978) ฉะนั้น กรณีของตัวละคร

นายหมู่เอกสุดใจที่ออกมาปฏิบัติภารกิจนอกกอง
เสือป่าจึงสามารถช่วยโอกาสอยู่ร่วมค้างคืนพลอด
รักกับตัวละครนางสาวนวลจันทร์ บุตรีตาคุ้มหรือ
หลวงบรรจรงรายะกิจเสียตลอดทั้งคืนจนฟ้าสาง

ผมตามสืบได้ไม่กระจ่างว่า ล.ร. ผู้เรียบเรียง
เป็นนามแฝงของใครกันแน่? และมีตัวตนจริง ๆ เป็น
นายเสือป่าผู้เผชิญประสบการณ์ในมณฑลปัตตานี
เช่นเดียวกับตัวละครนายหมู่เอกสุดใจ นิลเสนา
หรือไม่? แต่จากน้ำเสียงเล่าเรื่องและการบรรยาย
ฉากเหตุการณ์ใน เลือดเสือป่า ย่อมบ่งชี้ถึงการสร้าง
ภาพแทน (representation) ให้จังหวัดชายแดน
ภาคใต้เป็นพื้นที่แห่งความซุลมุนวุ่นวาย ส่วนชาว
มลายูเป็นกลุ่มคนโหดร้ายป่าเถื่อน ผูกพันวิถีชีวิต
กับสิ่งเร้นลับ มีความเป็นอื่นจากสยามส่วนกลาง
และมักขบถกำเริบก่อความไม่สงบเนื่อง ๆ ภาพ
ลักษณะเช่นนี้คือสิ่งที่รัฐไทยประกอบสร้างขึ้นมาโดย
ทำให้ชาวมลายูกลายเป็น ‘ผู้ร้าย’ หรือ ‘ข้าศึก’ ที่ทาง
การจะต้องส่งตัวแทนของรัฐ เช่น ข้าราชการ ทหาร
ตำรวจและกองเสือป่าจากสยามส่วนกลางในฐานะ
‘พระเอก’ ลงไปควบคุมการรบ ขณะพื้นที่ชายแดน
ภาคใต้ อันเป็นดินแดนที่ห่างไกลไปจากความรู้
ของชาวกรุงเทพฯ อยู่แล้วก็ได้สถาปนา ‘ภาพจำ’ ที่
ยึดโยงกับความอันตราย รัฐไทยยังถ่ายทอดสายตา
และมุมมองทำนองนี้ให้แพร่หลายไปสู่สำนึกของ
ชาวไทยทั่ว ๆ ไป ด้วยการนำเสนอผ่านสื่อสิ่งพิมพ์

ต่าง ๆ มิเว้นกระทั่งงานวรรณกรรมประเภทนิยาย
เชิงรณรงค์ช่วงทศวรรษ 2460 อันเป็นยุคที่การพิมพ์
เจริญรุ่งเรืองเฟื่องฟู ไม่แปลกเลยที่ความเข้าใจผิด ๆ
ว่าชาวมลายูน่าหวาดกลัวและพื้นที่ชายแดนใต้ไม่
ปลอดภัยได้ครอบงำความทรงจำชาวไทยมาช้านานครั้น

เลือดเสือป่า จึงมีใช้แฉ่งงานเขียนให้ความบันเทิง
ตื่นเต้นผจญภัยไปกับฉากและตัวละครแปลกตา
สำหรับผู้อ่านเท่านั้น หากยังแอบแฝงการสื่อสัญญะ
ทางการเมืองและน้ำเสียงกล่อมเกลารอบความคิด
แบบรัฐไทยไว้ค่อนข้างแนบเนียน

นาย ต.เจ็กชวนเมื่อกลางและปลายทศวรรษ
2460 ถือเป็นผู้จัดพิมพ์หนังสืออ่านเล่นที่มีนักเขียน
หลายชื่อหลายนามขะมักเขม้นเขียนต้นฉบับส่งมา
ให้พิจารณาคัดสรรจำนวนมากมาย เดิมทีนาย ต.
เคยจัดพิมพ์หนังสือกลอนลำตัดไซค์ดีความ และเริ่ม
จัดพิมพ์หนังสือภาพยนตร์ร้อยแก้วในปีพุทธศักราช
2466 จนขายดีเป็นเทน้ำเทท่า นาย ต. มอบหมาย
ให้นักเขียนไปชมภาพยนตร์เรื่องต่าง ๆ ซึ่งยุคนั้น
เป็นภาพยนตร์เงียบแล้วมาเขียนเรียบเรียงเนื้อหา
ภาพยนตร์เป็นคล้าย ๆ นิยายอ่านเล่นร้อยแก้ว อาจ
แต่งเติมบทสนทนาและเพิ่มอรรถรสในการบรรยาย
ตามฝีมือของผู้ประพันธ์ (ส.บุญเสนอ, 2544, 91-
103) ถัดต่อมา นาย ต.เปิดโอกาสให้นักเขียน
สามารถส่งต้นฉบับนิยายเชิงรณรงค์ที่แต่งขึ้นตาม
จินตนาการของตนเองโดยมิจำเป็นต้องนำเค้าเรื่อง
จากภาพยนตร์ที่รับชมมาขยายความอีก ผมคิดว่า
นี่คืออิทธิพลสำคัญอันหนึ่งของการจุดประกาย
และสนับสนุนให้นักเขียนไทยสร้างผลงานวรรณกรรม
แบบไทย ๆ ด้วยตนเองพรังพรุดุสรณ์ภาพ ต้นฉบับ
นิยายไม่น้อยขึ้นหลังไหลมายังนาย ต. แต่ชิ้นงานที่
อ่านสนุกและคุณภาพดีจึงจะได้รับการจัดพิมพ์
สมดังถ้อยความตอบจดหมายของนาย ต. ท้ายเล่ม
เลือดเสือป่า ที่ว่า

“ข้าพเจ้าได้รับจดหมายจากคณะกรรมการอ่านลงนามว่า “ซีดา” มาสนทนากับข้าพเจ้า แต่ไม่บอกตำบลให้ชัดจึงต้องขอตอบในหน้านี้

จดหมายฉบับนั้นมีใจความเป็นคำถามสองข้อ คือสงสัยว่าหนังสือแผนกนิยายเชิงธรรมของข้าพเจ้าล้มโดยได้ทราบจากร้านจำหน่ายหนังสือบางร้าน ข้าพเจ้าขอบอกว่า ตราบใดที่ท่านทั้งหลายยังเกื้อหนุนช่วยซื้อหนังสือของข้าพเจ้าไปประดับห้องสมุดอยู่เสมอแล้ว ข้าพเจ้าจะล้มเสียมิได้เป็นอันขาด จริงหนังสือแผนกนี้ออกล้าจนเป็นเหตุให้บางท่านเข้าใจผิดว่าหนังสือของข้าพเจ้าล้ม การที่ออกไม่ทันก็เพราะมีอุปสรรคซึ่งตรงกับคำถามข้อที่สองของท่านที่ว่า หนังสืออ่านเล่นเดียวนี้หาเรื่องดีไม่ได้ ที่ออกโดยมากกันล้วนแต่ไม่เป็นเรื่อง และถามว่าข้าพเจ้าไม่มีเรื่องดี ๆ พิมพ์หรือ ข้อนี้ต้องตอบว่า มี-มีอยู่ในคลังเป็นกอง แต่ต้องเฟ้นดูการวางโครงสำนวนโวหาร เรื่องใดไม่สาสมก็ส่งกลับคืน โดยเหตุนี้หนังสือข้าพเจ้าจึงล่า แต่ล่าดี ไม่ใช่ล่าลา ขึ้นหนอนกินอย่างที่ท่านได้เคยประสบมาแล้ว ดังนั้นถ้าท่านต้องการจะอ่านหนังสือชนิดซึ่งอย่างน้อยก็ถูกส่วนแห่งหนังสือประเภทวรรณคดีแล้ว โปรดคอย-คอย-คอยข้าพเจ้า-คอยให้ได้โอกาสเหมาะ ไหนๆได้พูดมาแล้ว ข้าพเจ้าใคร่ทราบความจริงจากท่านสักหน่อยเถอะ เรื่อง “พิศุจน์ความรัก” “รสแรกรัก” “สุวรรณค์บันดาล” “คุณสมบัติแห่งความรัก” และ “ยุติธรรม” ที่ข้าพเจ้าได้ปล่อยออกไปประกวดแล้วนั้น ทั้งลายไว้ให้บ้างหรือเปล่าประการใด?

ขอได้รับความหวังดีจากข้าพเจ้า”

(ล.ร., 2467)

นิยายเชิงธรรมเรื่องหนึ่งที่นาย ต.พาดพิงไว้และผมเคยตีมูลค่าสำนวนภาษาได้แก่ พิศุจน์ความรัก ผลงานของจามจุรี จัดพิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรศรีสวัสดิ์ ถนนรองเมือง กรุงเทพมหานครในปีพุทธศักราช 2467 เช่นกัน

ไม่เพียงขยันทำหนังสือนิยายเชิงธรรม นาย ต.เง็กชวน ยังเปิดกิจการร้านจำหน่ายสินค้าหลากหลายชนิดละแวกย่านบางลำภูชื่อ ‘ห้าง ต.เง็กชวน’ ขายทั้งข้าวของเครื่องใช้ เสื้อผ้าอาภรณ์ กระทั่งแผ่นเสียงบ่อยครั้งที่นาย ต. ได้อาศัยบางหน้ากระดาษนิยายเชิงธรรมที่ตนจัดพิมพ์ลงโฆษณาสินค้า เช่นพิมพ์โฆษณาทางแกงแพรวไว้ในหน้า 19 ของเรื่อง เลือดเสือป่า เล่มหนึ่ง

ผมค่อนข้างรู้สึกว่าการศึกษารื่องความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มักจะมุ่งเน้นเสนอประเด็นปัญหาความไม่สงบที่ชาวมลายูท้องถิ่นต่อสู้เรียกร้องในยุคจอมพล ป.พิบูลสงคราม เช่นกรณีเหตุการณ์กบฏดุซงญอซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐปะทะกับกลุ่มชาวมลายูที่นราธิวาสช่วงวันที่ 25-28 เมษายน พุทธศักราช 2491 และกรณีของหะยีสุหลง อามรรณที่คนนิยมเอ่ยถึงซ้ำบ่อยก็จำพวกรื่องของ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณที่มองว่าชาวมลายูรังเกียจรัฐบาลไทยสูงสุดสมัยรัฐบาลจอมพล ป. (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2555; 2556) จึงน่าเสียดายที่นอกเหนือจากงานของพรรณงาม เก้าธรรมสารแล้ว กลับไม่ค่อยพบงานศึกษาถึงปัญหาความ

ชุดมุนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ช่วงทศวรรษ 2460 มากเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหยิบยกวรรณกรรมที่สะท้อนเหตุการณ์มาถอดรหัสวิเคราะห์เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ก็ยิ่งเป็นของหายากแทบไม่ปรากฏ

ไม่ชัดเจนแถมใจว่า เลือดเสือป่า จัดเป็นวรรณกรรมชิ้นแรก ๆ ที่บุกเบิกการใช้ฉากพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้หรือเปล่า แต่เชื่อมั่นหนักแน่นว่าการค้นพบและได้จรดสายตาอ่านนิยายเรื่องนี้ย่อมเอนกอนันต์ด้วยคุณประโยชน์ในการนำเสนอหามาศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ในแง่มุมและยุคสมัยที่ยังมีค้อยมีใครหันมาเหลียวแลใส่ใจเท่าใดนัก! ■

เอกสารอ้างอิง

Vella, Walter F. (1978). *Chaiyo! King Vajiravudh and the development of Thai nationalism*. Honolulu : University Press of Hawaii.

จามจุรี. (2467). *พิศุจน์ความรัก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรศรีสวัสดิ์.

ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก พลเรือเอก มหาเสวกเอก เจ้าพระยาธรรมรามภพ (ม.ล. เพ็ญ พึ่งบุญ) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันอังคารที่ 26 ธันวาคม พุทธศักราช 2510. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธนาคารกรุงเทพ

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2555). *ความเป็นมาของทฤษฎี “แบ่งแยกดินแดน” ในภาคใต้ไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.

_____. (2556). *ประวัติศาสตร์วิพากษ์ : สยามไทยกับปาตานี*. กรุงเทพฯ: มติชน.

“ประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ลูกเสือมณฑลปัตตานี ใช้หมวกกลมแบบมลายู.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 33 (23 เมษายน 2459)

ประยูทธ สิทธิพันธ์. (ม.ป.ป.). *ลูกเสือ 4 แผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: คณะกองบรรณาธิการ น.ส.พ. รวมข่าว.

พรรณงาม เก้าธรรมสาร. (2551). *วิกฤติมณฑลปัตตานี 2465: บทเรียนสมัยรัชกาลที่ 6*. *จุลสารความมั่นคงศึกษา*. 41(มิถุนายน).

รังสรรค์สารกิจ,พระ. (2529). *สมุดคู่มือสำหรับข้าราชการกระทรวงมหาดไทยที่รับราชการในมณฑลซึ่งมีพลเมืองนับถือศาสนาอิสลาม. รวมบทความประวัติศาสตร์*. 8(กุมภาพันธ์).

ล.ร.. *เลือดเสือป่า*. (2467). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรศรีสวัสดิ์.

ส.บุญเสนอ. (2544). *ตามรอยลายเสือไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: บริษัทพี.วาทีน พรินต์ริง.

อารีฟิน บินนิ, อ.ลออแมน, ชูฮัยมียี อัสมาแอล. (2550). *ปาตานีประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู*. สงขลา : มูลนิธิวัฒนธรรมอิสลามภาคใต้.